

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ УЧНІВ

У статті проаналізовано поняття «важковиховуваність», наведено різні підходи до класифікації учнів з труднощами у вихованні, розкрито типи важковиховуваних дітей залежно від причин, що зумовлюють опір педагогічним впливам, доведено, що важковиховуваність виникає внаслідок впливу негативних факторів на вже присутні прояви соціальної дезадаптації.

Ключові слова: важковиховуваність, педагогічна занедбаність, поведінка.

В статье проанализировано понятие «трудновоспитуемость», представлены различные подходы к классификации учащихся с трудностями в воспитании, раскрыты типы трудновоспитуемых в зависимости от протеста педагогическим влиянием, доказано, что трудновоспитуемость у детей возникает вследствие влияния негативных факторов дезадаптации.

Ключевые слова: трудновоспитуемость, педагогическая запущенность, поведение.

In the article a concept «vazhkovikhovuvanist'» is analysed and the different going is resulted near classification of students with difficulties in education, the types of difficult children are exposed depending on reasons which predetermine resistance pedagogical influences, it is well-proven that vazhkovikhovuvanist' arises up as a result of influence of negative factors on the already present displays of social dezadaptacii.

Keywords: difficultness, pedagogical neglect, conduct.

Постановка проблеми. Проблема виховання завжди була у фокусі уваги суспільства. Виховання спочатку було сферою родинною, потім було поділено зі школою та садком. Уваги заслуговують і заклади спеціального навчання окремо для дівчат і хлопців. Та у всі часи існували важкі діти, які не піддавались виховному впливу. У зв'язку з цим було вибрано мету статті: аналіз особливості класифікації важковиховуваних учнів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема важковиховуваних учнів дістала широке висвітлення у психолого-педагогічній літературі. У дослідженні проблеми важковиховуваності учнів суттєву роль відіграло

вивчення праць вітчизняних психологів і педагогів, присвячених методологічним і загальнотеоретичним основам розвитку, формування і соціалізації особистості в дитячому віці (Л.І.Божович, Л.С.Вигоцький, Л.Рубінштейн, В.А.Запорожець, А.В.Петровський, В.С.Мухіна, А.Н.Леонтьєв, Б.Т.Ліхачев, Д.І.Фельдштейн та ін.). Суттєвий вплив на поведінку дітей здійснюють соціальні фактори, тобто виховання, вплив на індивіда умов мікросередовища (С.Т. Шацький, В.Н. Сорока-Росинський, А.С. Макаренко, В.П.Кашенка, Б.Н.Алмазова, П.Г.Бельського, М.С.Богуславського, В.Г.Бочарової, М.Н.Гернета, А.Б.Золкінда, Л.М.Зюбіна, Є.К.Красноушкіна, В.І.Куфаєва, Б.Т.Ліхачева, П.І.Люблинського, В.Н.Мясіщева, Г.А.Фортунатова).

Виклад основного матеріалу. Поняття «важковиховуваність» має міждисциплінарний характер, про що свідчить аналіз наукової літератури. Проблемами важких та девіантних дітей, афективних та акцентуйованих, дітей з проблемами адаптації, дітей групи ризику, правопорушників, недисциплінованих, педагогічно занедбаних займаються фахівці загальної, соціальної педагогіки, психології, криміналістики та ін. Серед дослідників не існує єдиної точки зору як на термін «важковиховувана дитина» так і на його класифікацію.

Поняття „важковиховуваність” у педагогічній літературі характеризується трьома основними ознаками: наявністю в поведінці відхилень від суспільних норм, утрудненнями їх корекції внаслідок закритості таких дітей до педагогічного впливу та необхідністю індивідуального підходу при організації реабілітаційно-педагогічної допомоги. Зовнішньо поведінка таких дітей відзначається: 1) безвідповідальним ставленням до навчання; 2) частими конфліктами з учителями та однокласниками; 3) невиконанням вимог дорослих; 4) пропусками уроків; 5) утечами з дому, крадіжками, хуліганством, вживанням алкоголю, психотропних речовин [7].

„Важковиховувані” - це такі категорії дітей, у яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних

чинників відбуваються порушення моральних ставлень до навчання, норм поведінки, зниження або втрата почуття відповідальності за власні вчинки [5].

Деякі вчителі й батьки схильні пояснювати явище важковихованості як прояв специфічних особливостей віку [2]. Як ми знаємо з вікової психології, девіантна поведінка частіше за все проявляється в підлітковому віці, а її основи закладаються в молодшому шкільному віці і мають характер важковихованості.

Однією з вагоміших постатей у вітчизняній психолого-педагогічній літературі є Л.С.Виготський. Дослідник поставив питання про необхідність розведення понять «важка» і «важковиховувана» дитина, бо на думку автора, ці поняття містять психологічного чи педагогічного змісту, а введені через практичну користь. На його думку класифікувати важковиховуваних дітей можна таким чином:

- важкі діти в масовій школі;
- важковиховувані у вузькому розумінні цього слова (безпритульні, правопорушники, педагогічно занедбані);
- розумово відсталі, психічно та фізично хворі [6].

В. Сухомлинський зауважував, що „важкі” діти - це широке й неоднорідне поняття, що включає:

- дітей, які відчують утруднення у засвоєнні програмового матеріалу;
- дітей, які є важкими у моральному розумінні, але тямущі, здібні, з розвиненою пам'яттю;
- дітей, які з раннього віку знаходяться в атмосфері, де панує грубість, що відбивається на формуванні моральних якостей особистості;
- дітей, які не володіють своїми бажаннями, що перетворюються на примхи;
- дітей із відставанням в інтелектуальному розвитку [3].

Важковиховуваних дітей можна розрізнати і за рівнем соціальної дезадаптації, яка визначається як поведінкові реакції підліткового віку, що відрізняються від нормативних систематичністю, інтенсивністю та наслідками. У підлітків, яким вони притаманні, внутрішні механізми, що опосередковують емоційно-вольову сферу, є недорозвиненими.

Дослідники визначають такі типи емоційної нестійкості підлітків:

- емоційно-нестійкі;
- емоційно-збудливі;
- підлітки з розгальмованістю потягів [1].

В основі типологізації за Л.К.Керімовим лежать два критерії: ступінь соціально-педагогічної занедбаності та здатність до правильної вибіркової поведінки. Вчений виділяє чотири групи «важких» дітей:

1. діти, в яких відсутні необхідні моральні принципи і значно занижена самооцінка вчинків і діяльності (бездоглядні діти, здатні до правильної вибіркової поведінки);

2. діти, моральний розвиток яких має більше відхилень в порівнянні з дітьми першої групи (педагогічно-занедбані підлітки і неповнолітні правопорушники, які теж певною мірою спроможні до правильної вибіркової позиції);

3. діти, які не здатні до правильної (позитивної) поведінки. Антисупільна поведінка для них стає звичним, щоденним явищем, вони в більшості випадків уже не можуть дати правильну оцінку вчиненому (неповнолітні злочинці);

4. діти з психічними аномальними відхиленнями в розвитку, які потребують індивідуального підходу з боку педагога і лікаря [1].

Є.П.Погребняк поклав в основу типологізації ступінь сформованості ідейно-моральних якостей, психологічні, вікові та індивідуальні особливості важких підлітків, їх загальний рівень розвитку, ставлення до праці, обізнаність з правами і обов'язками та ін. Автор умовно поділяє важковиховуваних підлітків на три групи: «зачинщики», «співучасники» та

«виконавці» [1].

Поклавши в основу види поведінки І.А.Невський розподіляє важких підлітків на чотири групи:

- педагогічно занедбані (невстигаючі та порушники поведінки);
- соціально занедбані (пасивні та активні дезорганізатори);
- правопорушники (підлітки-волоцюги, хулігани і злодії);
- підлітки, що відхиляються від норми через стан здоров'я (психічно нестійкі та з психічними і соматичними захворюваннями) [1].

Л.М.Зюбін запропонував розрізняти поняття «важка» (особливості виховання, умови) і «педагогічно занедбана» (наслідок) дитина.

Г.П.Мєдведєв пропонує класифікацію важковиховуваних дітей на основі визначених стійких відхилень від норми поведінки і навчальної діяльності:

- діти, в яких повністю відсутні життєві перспективи, що зумовлює їх байдужість до всього, що відбувається;
- діти з різкою і неправильною реакцією на все, що відбувається навколо, зокрема на вимоги старших;
- психічно-нестійкі діти - ті, які легко піддаються навіюванню [1].

Виділяють такі групи важковиховуваних дітей і підлітків: 1) з нерівномірним розвитком психіки (акцентуація характеру, емоційна нестійкість); 2) педагогічно занедбані (несформованість особистісних структур, низький рівень розвитку моральних уявлень і соціально схвалюваних навичок поведінки); 3) ті, що перебувають у неправильних взаємостосунках з оточуючими [5].

В.І.Абраменко та О.І.Селецький виділяють такі типи:

- неорганізовані підлітки;
- майбутні правопорушники (відсталі, розбещені, понурі, емоційно тупі, волоцюги, бешкетники);
- психічно неповноцінні (органічні, істеричні, збудливі, афективно нестійкі, психопати, гіперсексуальні) [6].

Т.В.Писарева визначила типи «важких» підлітків, ґрунтуючись на внутрішній позиції важковиховуваних щодо їх статусу в учнівському колективі і сім'ї:

- учень, що незадоволений своїм становищем у сім'ї;
- підліток, який незадоволений своїм становищем у дитячому колективі;
- підліток, в міжособистісних відносинах якого переважають зв'язки з дезорганізаторами;
- учень, з ослабленою психікою, який переживає драму у сім'ї;
- жвавий за темпераментом учень, в якого надмірна енергія не знайшла цілеспрямованого застосування [1].

Через типові позитивні і негативні моральні та психологічні властивості підлітків Є.М.Кравцова виокремлює три групи педагогічно занедбаних учнів:

- діти з пасивною життєвою позицією, які конфліктують лише час від часу, мають середню успішність, можуть піддаватися негативним впливам, є завжди похмурими, безвільними, замкнутими;
- вперті, егоїстичні учні, в яких наявна повна розбіжність між словом і справою та які схильні швидше підтримувати проступок, ніж чинити опір. Навчаються погано, грубі, невиховані, виявляють неадекватну реакцію на зауваження. Схильні до лихослів'я, куріння, вживання алкогольних напоїв. Порушують дисципліну в ситуаціях відчуття підтримки або перебування під владою підлітків третьої групи;
- брехливі, нахабні учні, які систематично конфліктують з оточуючими, здійснюють антигромадські проступки, правопорушення, намагаються негативно вплинути на інших, вживають алкоголь, визнають лише авторитет фізичної сили. Стосовно батьків і учителів вони займають антагоністичну позицію. У них утворилось усталене негативне ставлення до життя суспільства взагалі, тому вони не визнають норм моралі [1].

Наведена характеристика типів важковиховуваних дітей не виключає

наявності в них, як наголошує автор, позитивних якостей, які можуть стати основою для відповідних внутрішньо особистісних зрушень.

О.Є.Личко виділяє категорії важких дітей на основі різних категорій акцентуацій характеру. Д.І.Фельдштейн диференціює важких підлітків, враховуючи характер домінуючих негативних потреб і відповідних їм проявів поведінки [6].

П.Скотт виділяє такі типи:

- діти, які не засвоїли жодної системи норм поведінки;
- діти, які засвоїли анти суспільні норми [6].

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє представити особливості класифікації «важких» дітей.

Хевітт і Дженкінс пропонують наступну класифікацію:

- діти із соціалізованими факторами антисуспільної поведінки, для яких нехарактерні емоційні розлади та які легко пристосовуються до соціальних норм усередині тих анти суспільних груп, до яких належать;
- діти із не соціалізованою антисуспільною агресивною поведінкою, які перебувають у поганих стосунках з іншими дітьми та своєю сім'єю і мають значні емоційні розлади [6].

Певну гнучкість у розумінні даного поняття виявляє англійський педагог М. Раттер, який стверджує, що дітей із девіантною поведінкою можна умовно поділити на дві категорії. До першої категорії належать діти з „соціалізованими формами” антисуспільної поведінки, які легко адаптуються до соціальних норм усередині тих антисуспільних груп, до яких вони належать. Вони намагаються не демонструвати відверто свою поведінку, оскільки розуміють її можливі наслідки. Як правило, це діти зі збереженим інтелектом, але низькою моральною свідомістю. Від однолітків їх відрізняє вміння маніпулювати іншими, відсутність емоційних розладів. Другу категорію, вважає М. Раттер, становлять діти з не соціалізованою агресивною антисуспільною поведінкою. Вони знаходяться в конфронтації з рідними та однолітками, виявляють значні емоційні розлади, що супроводжуються

негативізмом, агресивністю, зухвалістю, мстивістю [4].

Як бачимо, важковиховувана дитина - це така, у якої виникають труднощі з соціалізацією, важко формуються моральні норми і внаслідок цього виникають відхилення форм поведінки [7].

Вітчизняні дослідники Г. Нагорнюк і Б. Пашнєв вважають, що набір цих негативних виявів повторюється у багатьох важких підлітків, тому їхня поведінка здається подібною і відрізняється лише ступенем вияву відхилень від соціальної норми. [7].

Однак наукові дослідження переконливо свідчать, що далеко не всі діти, які порушують норми поведінки, є важковиховуваними: безвідповідальне ставлення до навчання, пропуски уроків, неприйняття школи взагалі далеко не завжди пов'язані з важковиховуваністю, ступінь якої також не в кожному випадку визначається кількістю порушень норм поведінки та їх інтенсивністю [7].

Н.Ю.Максимова виділяє типи важковиховуваних дітей залежно від причин, що зумовлюють опір педагогічним впливам:

- слабка сформованість особистісних структур, низький рівень розвитку моральних уявлень і соціально схвалюваних навичок поведінки (педагогічна занедбаність);
- особливості в розвитку вищої нервової діяльності (акцентуації характеру, емоційна нестійкість, імпульсивність тощо);
- невмілі виховні впливи (ситуативна важковиховуваність);
- функціональні новоутворення в особистості (власне важковиховуваність) [1].

Н.Ю.Максимова звертає увагу на можливе з'єднання деяких типів важковиховуваності, яке виникає внаслідок нашарування негативних факторів на вже присутні прояви соціальної дезадаптації [1].

Висновок. Проведена робота дозволила аргументувати, що значна частина важковиховуваних дітей стає в майбутньому на шлях скоєння правопорушень і злочинів. Щоб запобігти цьому, необхідно, своєчасно

виявити дітей з найпершими симптомами неблагополуччя в моральному розвитку й поведінці та вжити своєчасних заходів щодо соціальної деформації особистості якщо вчасно не діагностувати порушення поведінки і не вжити адекватних реабілітаційно-педагогічних засобів впливу, відхилення у подальшому розвитку особистості набувають стійкості, поглиблюються, перетворюються на риси характеру. Соціальна педагогіка покликана допомогти важковиховуваним дітям відновити тимчасово порушені здібності до нормальної поведінки шляхом цілісної організації їх життєдіяльності та за умови комплексного підходу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми важковиховуваних дітей. Подальшого вивчення і наукового обґрунтування вимагають питання діагностики важковиховуваних учнів.

Література:

1. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація: Методологічний посібник для соціальних педагогів та практичних психологів освітніх закладів /За заг.ред. О.М.Полякової. - Суми: СумДПУ ім..А.С.Макаренка, 2007. - 344с.
2. Колесіна Т. Є. Рання профілактика відхилень у поведінці учнів /Т. Є. Колесіна // Проблеми спільної роботи комісії у справах неповнолітніх та органів освіти України: зб. наук.-метод. ст . - К.: Академпрес, 1994. - С. 81 - 85.
3. Натанзон Э.Ш. Психологический анализ поступков и способы педагогического воздействия на личность. - М.: Просвещение, 1968. - 207 с.
4. Ратге М. Помощь трудным детям. - М.: Прогресс, 1987. - 420 с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф. І.Д.Зверєвої. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 336с.
6. Туріщева Л.В. 101 схема й таблиця. На допомогу шкільному психологу. - Х.: Вид.група «Основа», 2010. - 94, [2] с. - (Серія «Золота педагогічна скарбниця»)
7. В.П. Шпак, В.М. Шпак Первинні і вторинні причини порушень

поведінки важковиховуваних дітей як проблема реабілітаційної педагогіки/
В.П. Шпак, В.М. Шпак// - С. 143 - 148.